

Bart Caron en Guy Redig

Van hellend vlak naar afgrond

Vlaams cultuurbeleid en diversiteit in de kunsten

Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw is er een slijtageslag gaande in het Vlaamse cultuurbeleid, met grote gevolgen voor de diversiteit in de kunsten. Hoe is het zo gekomen, en hoe staat het er nu voor?

In ons boek *Vanop de frontlijn: reflecties op het Vlaams cultuurbeleid* beschrijven we de geleidelijke aftakeling van zowat alle 'schone' eigenschappen van het Vlaamse cultuurbeleid (Caron et al. 2019). Een omvattende en reflectieve oefening maakt het sloopwerk duidelijk zichtbaar. Het voorbije decennium slagen achtereenvolgende cultuurministers erin om de aftakeling te verbloemen als kleinschalig knutselwerk. Een infuus met principes uit de private profit (het bedrijfsleven) zou levenskracht geven. Dat is niet zo. Integendeel, met de Tax shelter als voorbeeld. Tegelijkertijd ontstaat er een discours waar subsidies (als recht) worden verdrongen door filantropie (als gunst).

Waar slaat deze slijtage het meest ingrijpend toe? Samengevat zijn dit onder andere de uitholling van het maatschappelijke middenveld, de verdamping van de diversiteits- en participatie-doelstellingen, het schrappen van de complementariteit met lokale besturen, de oprukkende bureaucratie en het verguizen van open en normatieve discussies tussen werkveld en Vlaamse overheid. In de context van deze *Boekman* leggen we de focus op één aspect, namelijk de langzame maar venijnige erosie van vele aspecten van diversiteit, deels gekaderd in de aloude doelstelling van de versterking van de sociale cohesie.

Spagaat

Sammer samengevat herleiden we de ontwikkelingen in het Vlaamse cultuurbeleid tot een splijtende spreidstand. Enerzijds biedt Vlaanderen sterk gevarieerde, kwaliteitsvolle en relatief goedkope cultuurpraktijken. Daarbij valt, ook in een internationale context, de brede beleidsdefinitie van cultuur op: van professionele kunsten en cultureel erfgoed, over amateur- en circus-kunsten tot het nog opvallend aanwezige sociaal-cultureel werk. Lokale (gemeentelijke/regionale) spelers nemen een hoofdrol, onder andere bibliotheekwerk en cultuurcentra. In dit geheel overheerst het vrijwilligerswerk, met uitzondering van de professionele kunsten en het erfgoed, bijvoorbeeld de grote musea. Dit alles toont zich decennialang, sinds de eerste staatshervorming¹ van 1970, als bevlogen, met nu wat oubollig klinkende principes zoals volksverheffing, emancipatie, gemeenschapsvorming

en participatie. Een beginnende Vlaamse overheid, apetrots op z'n verworven autonomie², richt al z'n affectie op cultuur. Tot even voorbij 1980 sprankelt het Vlaamse cultuurbeleid.³ Evenzo betekent cultuur meteen een glijmiddel voor de constructie van een Vlaamse identiteit, gesierd met trotse Leeuwenvlaggen.⁴ De Vlaamse overheid investeert hierdoor in 'natievorming', gebaseerd op een mythisch Vlaanderen, met Brabantse of Limburgse streken die historisch nooit tot Vlaanderen behoorden. Ten strijde tegen een minstens even kunstmatige Belgische natie, gepercipieerd als onderdrukkend en anti-Vlaams.

Anderzijds kan een reflectie niet voorbij aan ernstige bedreigingen. Sluipend eroderen de steunberen van dit offensieve beleidsconcept. De deprimerende jaren tachtig wijzigden het beleidsidoom grondig. Economie en een vooral onwelzijnbestrijdende logica overwoekeren de optimistische, zelfs voluntaristische benadering. De nuttigheid van cultuur, vooral uitgedrukt in cijfers over aantallen bezoekers, omzet, creatie van werkgelegenheid en verhoging van competenties, koloniseert de 'schone' idealen. Onze analyses ter zake ontluisteren. De budgetten krimpen doorheen de decennia. Overheden, vooral de Vlaamse, manifesteren zich meer als onverlichte despoten. Het ijveren voor optimale voorwaarden voor tal van praktijken, eerder een dragend principe, wordt afgekloven. De Vlaamse regelgeving introduceert steeds meer een bedrijfsmatige logica. Daarbij verschuift het accent van goed beheer naar beheersing, met de introductie van potsierlijke bewijslast

De nuttigheid van cultuur, vooral uitgedrukt in cijfers over aantallen bezoekers, omzet, creatie van werkgelegenheid en verhoging van competenties, koloniseert de 'schone' idealen

(in dito systemen). Databeheer – wie is daartegen – verzandt in steriele bureaucratie.⁵ De cultuuradministratie, ooit bemind omwille van deskundigheid en betrokkenheid, verwordt tot een afstandelijke, bijna autistische ambtenarij, waar de opgebouwde kennis en toegankelijkheid verdampen in slechte managementtheorieën.

Schitteren door bescheidenheid

Deze spreidstand stimuleerde ons tot een ronduit pessimistische balans, met loodzware bedreigingen voor een hoopvolle toekomst van het Vlaamse cultuurbeleid. Daarbij maken we onderscheid tussen enerzijds particuliere cultuurprojecten en anderzijds de rol van het overheidsbeleid hieromtrent. Zeker in de brede invulling van cultuur (zie eerder) moet de autonomie van kunstenaars, gezelschappen, verenigingen centraal staan, ongeacht de aard van hun output en de wijze waarop zij zich tot de samenleving willen verhouden. Ook maatschappelijke motieven, als het versterken van sociale cohesie en het bevorderen van gemeenschapsvorming, eisen prioritaire aandacht. In het panorama van de grote maatschappelijke sectoren (economie, welzijn, onderwijs...) bevindt cultuur zich aan het meest vrijgevochten, minst geregelde of beheerste uiteinde. De inherente dynamiek van overheden om via een cultuurbeleid te disciplineren moet hier schitteren door bescheidenheid. Een pluralistisch⁶ geïnspireerde overheid zet daarom primair in op het faciliteren van praktijken, zonder deze in stringente systemen te prangen. Het opdelen van cultuur in subsectoren verdeeld door waterdichte schotten lukt immers zelden. Er ontstaan troebele grensgebieden. Trouwens verrassend veelbelovend. Deze aanpak verschilt fundamenteel van een corporatistische aanpak. Daarbij ondersteunt de overheid enkel praktijken die zich zeer nabij de ideologische concepten van de politieke meerderheid bevinden. Hoe verder van het overheersende discours, hoe minder aandacht... tot en met afwijzing. Laat dat juist een latent kenmerk van de huidige Vlaamse meerderheid zijn.

Ongemak en onvermogen

Niets belet een overheid, binnen een pluralistisch discours, ervoor te kiezen om bepaalde aspecten van diversiteit expliciet te stimuleren. Als emanatie van de democratische dimensie →

van elke overheid, namelijk de ideologische meerderheid die minderheden respecteert en kritiek stimuleert. Al vanaf de jaren tachtig bleek duidelijk dat er mensen, groepen en categorieën ruim onvoldoende toegang vonden tot het 'schone' cultuuraanbod. In eerste instantie vertaalde dit signaal zich naar 'meer divers' publiek, in een wat amechtige poging om bijvoorbeeld etnisch-cultureel diverse of arme mensen met de overvloedige Vlaamse 'canon' schoten te lokken. De Vlaamse overheid, zeker in de jaren negentig, stimuleerde deze aanpak. Die mislukte schromelijk. Er volgden nog meer inspanningen, onder andere studiedagen en onderzoeken. Die verhulden vooral een groot ongemak met en zelfs onvermogen tot een succesvolle omgang met diversiteiten.⁷

De perceptie dat culturele diversiteit enkel gaat om 'meer kleur' in het gezelschap, op het podium of in de bestuurskamer overheerste. De inspanningen legden echter eenzijdige nadruk op randfenomenen. Niet op de kern van de zaak, namelijk een rechtmatige plaats voor 'andere kunst en cultuur', met andere wortels, inspiraties en vormen. Ons westers, ons lokaal (Vlaams) denken over kunst – zie de Vlaamse canon – toont zich hier veel te eng. Reële verscheidenheid, culturele beïnvloeding en vermenging geven lucht en ruimte aan nieuwe uitingen en vormen. Het verkennen en overschrijden van grenzen leidt naar ontdekkingen, het releveren van onbekende en vaak vruchtbare inzichten en praktijken. Natuurlijk groeit dit soms spontaan (zie bijvoorbeeld blues en jazz). Overheidsbeleid kan de incubatie stimuleren

De perceptie dat culturele diversiteit enkel gaat om 'meer kleur' in het gezelschap, op het podium of in de bestuurskamer overheerste

en verkorten, de spelers uitdagen, prikkelen door deze praktijken te evoceren, te verspreiden en te duiden. Dit pluralistische credo is onverkort noodzakelijk voor een levendig en met vele kwaliteiten gevuld cultuurbeleid.

Ondertussen vallen in de landen van aankomst de nieuwe cultuurgemeenschappen (federaties van Marokkaanse of Turkse verenigingen) terug op de hun vertrouwde cultuuruitingen, inclusief taal en religie. Deden Vlaamse en Nederlandse emigranten niet exact hetzelfde in kolonies of als emigranten? Sterker nog, zoveel Vlamingen vertrokken naar Wallonië en Frankrijk, gedreven door armoede en de kansen van de industriële revolutie. Ze bleven er en emancipeerden. Dit alles gebeurde altijd onder gelijken en het bleken succesvolle processen. Meestal groeien ze uit hun peergroepen, eens voldoende krachtig en zelfbewust. De etnisch-culturele federaties vervullen nu exact dezelfde rol, via steeds meer lokale afdelingen en leden. Deze interculturalisering⁸ vraagt tijd en kan heel diverse vormen aannemen, waarbij cultuurgemengde praktijken vaak een tussenstap betekenen. Het overheidsbeleid bepaalt dit niet..., maar kan wel faciliteren.

Naar de afgrond

De inspanningen van de Vlaamse overheid vonden hun structurele vertaling in het *Participatiedecreet* (Departement cultuur, jeugd en media 2008). Daarin werden visie op participatie, en diverse vormen van diversiteit gekoppeld aan specifieke subsidies en de (h)erkenning van enkele gespecialiseerde instellingen. Er ontstonden lokale netwerken voor en met mensen in armoede, sectoroverschrijdende participatieprojecten. Een landelijk steunpunt, Demos, begeleidde een actief en bruisend netwerk. Dit mooie liedje duurde niet lang. De daaropvolgende Vlaamse regeringen knaagden er gestaag stukjes af.⁹ De intersectorale verbinding (jeugd, cultuur, sport) evaporeerde. De budgetten slonken.

De benaming etnisch-cultureel werd geschrapt, zagezegt om niet te stigmatiseren. Achterliggend koos de Vlaamse regering voor het 'individuele schuldmodel' en verliet zij de hypothese van structurele achterstelling. De nieuwe centrum-rechtse Vlaamse regering¹⁰ die in 2019 aantrad, liet de maskers volledig vallen. Zonder veel

schroom stroopte de nieuwe minister de sociale en diversiteitsaspecten, kapte radicaal in de budgetten (vooral voor projecten). Als klap op de vuurpijl dienden de meerderheidspartijen een voorstel in om sociaal-cultureel werk gericht op etnisch-culturele identiteit (federaties van ‘zelforganisaties’) niet meer te subsidiëren. Onder het mom dat deze de integratie – eigenlijk gewenste assimilatie met een Vlaamse identiteit – tegenwerkt. Daarmee bekent de meerderheid zich ongegeneerd tot heraut van een mystieke monoculturaliteit en fnuikt zij in een beweging ook de gesubsidieerde vrijheid... plots geen breed gedeeld adagium meer. Dit leidde tot een vorm van *Kulturkampf* in het Vlaamse Parlement, waarbij de oppositie aan een juridische noodrem¹¹ trok en de stemming hierover verhinderde.

De toekomst grimlacht

Eén jaar na ons boek belanden de voorspelde doemscenario's in een stroomversnelling. De wat slinkse aftakeling van een open, communicatief en vooral op diversiteit gericht cultuurbeleid maakt plaats voor ongegeneerde afbraak. Zonder al te veel schroom slijpt men de dragers weg. Aandacht, zelfs stimuli voor balorigheid en vernieuwing maken plaats voor nieuwe plannen, zoals een Vlaamse canon en een museum van de ‘Vlaamse Identiteit’. De bekommernis om achtergestelde doelgroepen expliciete kansen te geven wordt weggezet als bepampering; etnisch-culturele eigenheid herleid tot synoniem van anti-Vlaams en wingewest voor radicalisering.

De politiek werkt vandaag in een ronduit vijandige sfeer. De dreiging om de subsidies van de etnisch-culturele verenigingen af te pakken beklemtoont vooral dat de Vlaamse regering meent dat elke cultuuruiting zich in een niet zo duidelijke *Leitcultuur* moet inpassen. Zo niet dreigt straf, duidelijk een beleid van dwangmatige culturele adaptatie. Dit alles illustreert het ideaal van een krampachtige, exclusieve en uiterst smalle ‘Vlaamse’¹² identiteit. Het hellend vlak waarop vele decennia geslaagde Vlaamse cultuurpraktijk en dito -beleid naar beneden schuifelde, staat plots op de rand van de afgrond. Daar grijnst een ancien régime... •

Literatuur

- Caron, B. en G. Redig (2019) *Vanop de frontlijn: reflecties op het Vlaamse cultuurbeleid*. Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag.
- Departement cultuur, jeugd en media (2008) *Decreet houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport [Participatiedecreet]*. Brussel: Departement cultuur, jeugd en media.

Noten

- Deze staatshervorming was een zuiver product van de representatiedemocratie. Op geen enkel moment hebben burgers zich hierover bijvoorbeeld via referenda of raadplegingen mogen uitspreken.
- De autonomie van de gemeenschappen en gewesten binnen een federale, dus Belgische beleidsruimte, is erg groot. Zo kan de Vlaamse overheid regeren per ‘decreet’, een wet die niet ondergeschikt is aan een Belgische wet, voor zover dit decreet zich richt op de exclusie van competenties die de Vlaamse overheid wettelijk toekomen. Dit geldt zo voor onder andere onderwijs, welzijn, cultuur, sport, jeugd, toerisme (Vlaamse Gemeenschap).
- Bij aanvang, bij de eerste staatshervorming, sprak men van de Nederlandstalige Cultuurgemeenschap. Het predicaat ‘Vlaams’ was toen nog te sterk verbonden aan de collaboratie met de Duitse bezetter in de twee wereldoorlogen. Dit veranderde bij de tweede staatshervorming in 1980, waarbij de Vlaamse Gemeenschap en dito Gewest wettelijk gecreëerd werden.
- De Vlaamse Leeuwenvlag is niet zomaar een vlag. Er zijn twee varianten. Op de ‘officiële’, dus van de Vlaamse overheid, vertoont de leeuw een rode tong en dito klauwen. Maar radicale Vlamingen wijzen deze vlag af. Voor hen bestaat enkel een volle zwarte leeuw op een geel veld. De officiële vlag wordt door Vlaams-nationalisten de ‘jeanettenvlag’ genoemd. Uit het dialect te vertalen als een vlag van homoseksuelen.
- De Vlaamse overheid ontwikkelde hiervoor een totaal kreupel informaticasysteem (Kiosk), dat overloos ergerlijk er niet in slaagt om doeltreffend en adequaat te werken.
- We plaatsen hier ‘pluralisme’ als het streven naar grote verscheidenheid op tal van kenmerken tegenover ‘corporatisme’, waar de overheid haar beleid naar zich toetrekt (incorporeert) en stroomlijnt naar één overheersende normativiteit.
- We gebruiken heel bewust de meervoudsvorm om te duiden op de vele dimensies van diversiteit, van gender, woonplaats, leeftijd, sociaaleconomisch profiel, etnisch-culturele afkomst, diverse beperkingen enzovoort.
- Interculturaliteit betekent een proces waar diverse cultuurgemeenschappen elkaar ontmoeten en verrijken, gebaseerd op respect en nieuwsgierigheid. Zo ontstaat steeds opnieuw een eenheid gebaseerd op verscheidenheid.
- Op het moment dat dit artikel werd geschreven, werkte de Vlaamse meerderheid weer aan een verdere uitholling van het *Participatiedecreet*.
- In september 2019 trad de Vlaamse regering-Jambon (naar de naam van de minister-president) aan, gevormd door N-VA (neoliberaal nationalist) CD&V (christendemocraten) en Open-VLD (overheersend neoliberalen met enige affectie voor België).
- Oppositiepartijen sp.a (socialisten), Groen en PVDA (extreem-links) grepen naar een noodprocedure die bestaat als het respect voor de ideologische verscheidenheid wordt bedreigd. Het komt nu aan het ‘federale’, dit is het Belgische parlement toe om over de gegrondheid van deze alarmbelprocedure te oordelen.
- Het gebruik van ‘Vlaamsch’ is een bewust provocatieve verwijzing naar een oubollig-nationalistische invulling van een Vlaamse mythe.

Bart Caron was kabinetschef bij de Vlaamse Cultuurminister en volksvertegenwoordiger. Hij is nu consultant, contrabassist en bestuurder in de culturele sector

Guy Redig doceert agogiek, is doctor sociale wetenschappen, consultant op het kruispunt van overheid, cultuur en jeugd en was kabinetschef bij de Vlaamse Cultuurminister